

RAZUMEVANJE NASILJA V OBDOBJU #OSTANIDOMA PREK IZKUŠENJ OBSOJENK Z IGA

221

DRAWING ON EXPERIENCE OF IG PRISON INMATES TO
UNDERSTAND VIOLENCE DURING #STAYATHOME

Eva Margon, *dipl. soc. ped.*
eva.margonn@gmail.com

Petra Polajžer, *dipl. soc. ped.*
petraa.polajzer@gmail.com

Darja Tadič, *dr. krim.*
Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 16, 1000 Ljubljana
darja.tadic@pef.uni-lj.si

POVZETEK

V prispevku predstavljamo del raziskave o nasilju med obsojenkami, ki smo jo izvajale v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig. V uvodu naslovimo teoretična izhodišča v zvezi s področjem medosebnega nasilja v zaporu. V nadaljevanju izpostavljamo dele rezultatov raziskave, ki se nanašajo specifično na vidik prisilnega skupnega bivanja kot elementa konfliktnega, s tem pa tudi nasilnega konteksta zaporskega življenja. Na tej podlagi nanizamo nekaj vzporednic z življenjem izven zapora v času pandemijskih ukrepov in pozivov k socialni izolaciji oziroma distanci po ključu #ostanidoma. Ugotavljamo, da so bremena življenja v tovrstnih ukrepih v mnogih

delih primerljiva z bremeni življenja v zaporu, v tem smislu pa je tudi izpostavljenost medosebnemu nasilju v zasebni sferi. Dejavniki, ki sicer veljajo za specifično zaporske, v času socialnih posledic pandemije tako dobivajo svoje mesto tudi zunaj zapora. Vpogled v značilnosti medosebnega nasilja v zaporu nam tako lahko nudi izhodišča za razumevanje nasilja v trenutnih razmerah izven zapora.

KLJUČNE BESEDE: *zapor, obsojenke, nasilje, socialna izolacija, socialna distanca, #ostanidoma, pandemija, regulacija nasilja*

ABSTRACT

The article presents a part of the research on violence among imprisoned women, which was carried out at the Ig Prison. In the introduction, we present some of the theoretical framework related to the field of interpersonal violence in prison. We continue by highlighting some parts of the research results that specifically thematize the aspect of involuntary co-living as an element of conflicts and thus violent contexts of prison life. We also focus on some coping strategies. On this basis, we draw some parallels with life outside prison during the pandemic measures and calls for social isolation or distancing, commonly expressed by the hashtag #stayathome. We find out that in many respects the pressures of life under such measures are comparable to the pressures of life in prison. In this sense, our exposure to interpersonal violence in the private sphere is also comparable. Factors that are otherwise considered prison-specific thus gain their place outside the prison during the responses to the pandemic. Therefore, through an insight into the characteristics of interpersonal violence in prison, we can better understand the occurrence of violence in the current situation outside prison.

KEY WORDS: *prison, imprisoned women, violence, social isolation, social distance, #stayathome, pandemic, regulation of violence*

UVOD

Ena od avtoric tega članka sem v svoji doktorski nalogi leta 2018 ugotavljala, da ženske, ki prestajajo zaporno kazen na Igu, pogosto doživljajo nasilje s strani drugih zaprtih žensk in se zato večinoma ne počutijo varno (Tadič, 2018). S skupino raziskovalk¹ smo kasneje na povabilo direktorice Zavoda za prestajanje kazni zaporu Ig to področje nadalje raziskovale. Želja direktorice je namreč bila, da bi na zaznano problematiko nasilja med obsojenkami našle tudi kakšne odgovore v smislu odprave nasilja med njimi, saj naj bi bil zapor dolžen zagotavljati varno življenje osebam, ki so v njem zaprte. Z raziskavo smo se torej namenile ugotavljati, kako bi se lahko zmanjšalo nasilje med zaprtimi ženskami in kako bi se lahko povečal njihov občutek varnosti v času bivanja v zaporu.

Ena od temeljnih bolečin, ki jih povzročata bivanje v zaporu (Sykes, 2007), je ravno doživljanje zaprte osebe, da zapor zanjo ni varno okolje, ker mora bivati skupaj z osebami, ki bi jo lahko ogrožale. Občutek, da v zaporu nisi varna, tako predstavlja skoraj neobhodno posledico življenja v zaporu, ne glede na to, kaj se v njem kasneje tudi zares dogaja. Sociološko proučevanje zaporov pa je obenem že davno pokazalo, da ima občutek izpostavljenosti nevarnostim običajno tudi oporišče v dejanskih dogodkih. Raziskovalke smo v raziskovanje te teme zato vstopale z zavedanjem, da je zapor kot totalna institucija (Goffman, 1961) sam po sebi nasilno okolje, v katerem ne moremo pričakovati, da nasilja sploh ne bi bilo. Osebe, ki v zaporih bivajo, so namreč izpostavljene neprestanim prisilnim medosebnim odnosom z osebami in v kontekstih, ki si jih ne izberejo same in od katerih nimajo možnosti umika (prav tam). Zavedale smo se, da prav element neprestane prisilne interakcije

¹ Raziskovanje je potekalo v okviru internega raziskovalnega projekta Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani z naslovom Pojavne oblike in konteksti nastajanja nasilja med ženskami, ki prestajajo kazen zaporu. V njem smo v okviru terenskega raziskovanja sodelovale študentke socialne pedagogike: Petra Polajžer, Zala Rejc, Neva Mole in Ana Lovšin. Raziskovalni projekt je vodila dr. Darja Tadič, asistentka z oddelka za socialno pedagogiko.

med ljudmi, ki je temeljna premisa življenja v zaporu,² sam po sebi ustvarja polje, v katerem življenje brez pogostejših konfliktov, s tem pa tudi potencialnega nasilja, verjetno ni mogoče.

Klasiki zaporskega raziskovanja (kot sta ravnokar navedena Erving Goffman in Gresham Sykes) nas s temi dognanji opominjajo, da nasilja med zaprtimi osebami ni mogoče razlagati ali razumevati v okviru ozkega premisleka o vprašanju osebnostnih lastnosti oseb, ki v njem bivajo. Raziskovanje nasilja med zaprtimi osebami ne sme biti le preverjanje, kako nasilni so ti ljudje sami po sebi, pač pa to raziskovalno polje terja nujen sociološki premislek o kontekstih življenja, ki jih bivanje v tovrstnem specifičnem socialnem okolju prinaša. Raziskovanje nasilja v zaporih torej v resnici pomeni raziskovanje konteksta zaporske *skupnosti* (Owen, Wells in Pollock, 2017).

Poenostavljenemu izhodišču, da je zapor edini dejavnik, ki bi mu lahko pripisali odgovornost za nasilje med zaprtimi ljudmi, pa smo ob bok postavile Foxovo predpostavko (1989), da je nasilje, upoštevajoč evolucionistično perspektivo, vendarle nekaj temeljno človeškega in da ravno nenehni vzgibi človeka po regulaciji nasilja to potrjujejo. Če smo ob uvodoma omenjenih izhodiščih o brezizhodnosti nasilja v zaporu že premišljevale o smiselnosti raziskovanja načinov za njegovo zmanjševanje, pa nam je ravno izhodišče, da je regulacija nasilja tisto, kar človeka kljub vsemu dela precej manj nasilno bitje, pokazalo nadaljnjo pot razmisleka. Človek z določenimi pravili nasilje med ljudmi regulira, torej zmanjšuje, zamejuje ali pa vsaj usmerja v določene oblike in načine.

Vprašanje, ki se nam je v nadaljevanju porajalo, je bilo, kakšen naj bo zaporski kontekst, torej kako naj predpostavi regulacijo nasilja, da bo tega kar se da malo. Če je ideja, da naj v zaporu nasilja ne bo, že na teoretični ravni nedosegljiva, smo se v nadaljevanju

² Pri tem je pomembno pojasniti, da gre v slovenskem prostoru specifično za t. i. »skupinski način prestajanja kazni zapora«, pri katerem je ideja, da obsojene osebe v zaporu bivajo v skupnih sobah. Ponekod po Evropi in svetu najdemo tudi zapore, ki so bistveno drugačni in ne udeležujejo takšnega načina zaporne kazni, pač pa na primer obsojene osebe namestijo v samske sobe z idejo, da bo stikov med zaprtimi osebami čim manj (glej poročanje Uprave RS za izvrševanje kazenskih sankcij z dne 18. 6. 2020, <https://www.iusinfo.si/medijsko-sredisce/dnevne-novice/266156>).

osredotočile na vprašanje, kako zamejiti ali vplivati na količino nasilja – kako torej opredeliti smotrno regulacijo nasilja, ne da bi ta sama po sebi, kot na drugi strani opozarja Fox (1989), poustvarjala novo nasilje (primer tega bi lahko bil npr. represiven, torej nasilen pazniški pristop k nasilju obsojenk).

Primeri iz penološke prakse in zgodovine kažejo, da so količina in pojavnost oblike nasilja med zaprtimi odvisne od socialnega vzdušja, ki se vzpostavlja v posamičnem konkretnem zaporu. V slovenskem prostoru je na to opozoril zlasti t. i. eksperiment na Igu, ko se je z uvedbo sprememb pri vodenju zapora močno zmanjšal obseg konfliktov med zaprtimi ženskami (Košir, 1983; Uršič Perhavec, 1983; Petrovec in Meško, 2006; Muršič in Petrovec, 2011). Naš prvi navdih iskanja idej o mogočih poteh regulacije nasilja med zaprtimi ženskami smo torej črpale iz slovenske penološke zgodovine, ki jo pomembno označuje obdobje 70. in 80. let, ko se je v takratnem Kazensko popravnem domu Ig odvil dveletni raziskovalni projekt, katerega namen je bil izboljšati socialno vzdušje institucije (Muršič in Petrovec, 2011; Petrovec in Meško, 2006). To obdobje in ta eksperiment sta nas opozorila, da je pri iskanju idej za regulacijo nasilja v zaporu ključno osvetljevati vprašanje socialnega vzdušja v zaporu. Nadaljnje prebiranje o pristopih v tedanjem eksperimentu nas je opomnilo, da so bile v času eksperimenta na Igu uporabljene osnove humanistične psihologije in penologije, kot metoda dela pa t. i. socioterapija (prav tam), pri kateri gre za delovanje, usmerjeno v izboljšanje medosebnih odnosov, dvigovanje stopnje humanega dela z zaprtimi in poudarjanje pomena skupnosti pri izvrševanju kazni (Košir, 1983).

Tisto, kar je pomembno vplivalo na poznejše zmanjševanje nasilja med zaprtimi, torej ni bilo vprašanje osebnojnega spreminjanja obsojenk niti ne zatiranje nasilja z nasilnimi ukrepi in grožnjami. Šlo je za paradigmatično spremembo pogleda na ljudi skozi prizmo humanistike, predvsem pa za spreminjanje naravnosti in odnosa osebja do zaprtih oseb, ki je zajemalo tudi določen pogled na konflikte oziroma nasilje med obsojenkami in torej tudi na regulacijo tega področja človeškega življenja. Uvedene so bile skupinske oblike dela z zaprtimi ženskami (Košir, 1983), ki so bile namenjene deljenju lastnih doživljanj, s tem pa razvoju občutka

varnosti, razbremenjevanju napetosti ter odpravljanju negotovosti in strahu med zaprtimi (Uršič Perhavec, 1983). Oblikovana je bila še »krovna« oblika skupinskega dela, t. i. »terapevtska skupnost«, katere namen je bilo premoščanje prepada v komunikaciji med zaposlenimi in zaprtimi (prav tam). Projekt je prinesel mnoge pozitivne spremembe, med drugimi tudi manjši razkorak med avtoriteto in zaprtimi, manjši obseg konfliktov med zaprtimi, posledično pa se je izboljšalo tudi socialno vzdušje v zaporu (Košir, 1983).

Iz omenjenega projekta izhajajo dragocena spoznanja o mogočih poteh za zmanjševanje oziroma regulacijo nasilja med zaprtimi. Kot pomemben dejavnik se kaže vzpostavljanje zaporškega okolja, v katerem zaprte osebe v skupinskih kontekstih lahko ustvarjajo medsebojno bližino in podporo. Drug pomemben dejavnik področja zmanjševanja nasilja med zaprtimi pa predstavlja tudi manjšanje socialne distance med osebjem in zaprtimi. Nekako povzeto bi lahko celo rekle, da je tisto, kar je zaporu jemalo moč porajanja nasilja med zaprtimi, ravno brisanje ali ukinjanje tistih stvari, ki so tradicionalno »zaporske«. Manj zaporski kot je bil zapor, manj nasilja je bilo v njem.

Podobna spoznanja o pomenu ustvarjanja pozitivnega skupinskega vzdušja izhajajo tudi iz že omenjene novejši doktorske raziskave o zaprtih ženskah na Igu (Tadič, 2018). V okviru te so potekala srečanja fokusnih skupin z isto sestavo članic, zaprtih žensk. Udeleženske so ta srečanja postopoma vse bolj doživljale kot razbremenjevalen in podporen prostor. Mnogokrat so delile svoja notranja doživljanja, vzporedno s tem pa so se razvijali visoka stopnja zaupnosti, varen prostor, povezanost skupine, solidarnosti in medsebojno razumevanje članic skupine. Ta opažanja nakazujejo na to, da sta med zaprtimi ženskami v zaporskem kontekstu mogoča sodelovalen in podporen dialog ter združevanje v enotno podporno skupino, če so za to ustrezno zagotovljeni pogoji (prav tam).

Opremljene s temi spoznanji smo se torej odpravile raziskovat sedanje življenje v zaporu na Igu. Naše raziskovanje je bilo precej intenzivno, potekalo je v dobrem sodelovanju z osebjem in vodstvom, še posebej pa z zaprtimi ženskami. Ena od tem, ki se je ob

pisanju zaključnih ugotovitev³ raziskave pojavljala v naših diskusijah, je bilo vprašanje »prisilnega sobivanja« obsojenk, ki je, kot že nakazano, eden od temeljnih izzivov prestajanja zaporne kazni. Zapor namreč nikoli ne pomeni le odstranitve osebe iz njenega dotedanjšega okolja, pač pa hkrati tudi umestitev osebe v novo, zanj prisilno okolje. Ta s sociološkega vidika ni prazen prostor, pač pa je poln ljudi in interakcij, ki si jih oseba ni izbrala sama, poleg tega pa nanje pripenja določena pričakovanja, strahove in skrbi. Težavnost tega vidika bivanja v instituciji je dodobra popisal Erving Goffman (1961), nanj pa so nas v procesu raziskovanja opozarjale tudi obsojenke same.

Ob tem smo raziskovalke v zadnjih mesecih težko spregledale, da se naše diskusije o nasilnem kontekstu zavora precej približujejo diskusijam o spremembah naših življenj ob socialnih posledicah pandemije in v okviru tega precej ustaljenih pozivih k socialni izolaciji med ljudmi. Življenje zunaj zavora se je namreč vse bolj zapiralo, v tem smislu pa v več vidikih približevalo pogojem in kontekstom, ki jih za skupno bivanje ljudi predstavlja zaporско okolje. Socialna izolacija za življenje zunaj zavor ne pomeni le omejevanja življenja zunaj naših sob ali stanovanj (če jih imamo), pač pa tudi (ali zlasti) prisilno omejevanje življenja na te iste sobe in stanovanja. Najbolj ilustrativen primer takšnega približevanja zaporским razmeram življenja seveda predstavljajo obdobja t. i. »lockdowna«, ko smo s formalnimi pravili ljudje prisiljeni čim več ostajati v stanovanjih (če jih imamo), oteženo in kot nezaželeno vrednoteno je združevanje in druženje izven stanovanj, kar pomeni omejitve socialnega življenja na prostor sobe ali stanovanja, kjer živiš (če ga imaš), gibanje pa je omejeno na bistveno manjši prostor kot prej (od tega, da je prej mejo potovanja vsaj teoretično predstavljal kar svet kot celota, pa do tega, da mejo predstavlja občinska meja), vse več vidikov življenja se pomika v isti prostor (to lahko na primer pomeni, da delo, dom in družina, šolanje otrok, vzgoja in varstvo otrok, šport, hobiji potekajo kar vsi po vrsti v isti sobi,

³ Podatke, pridobljene v okviru raziskovalnega projekta z naslovom Pojavne oblike in konteksti nastajanja nasilja med ženskami, ki prestajajo kazen zavora, je pridobivalo več študentk socialne pedagogike, urejanje in obdelavo podatkov ter rezultate pa smo pripravile Eva Margon, Petra Polajžer in Darja Tadič.

celo za istim računalnikom), gibanje pa se z raznovrstnimi aplikacijami in kontrolami tudi bolj nadzoruje.

Ob tovrstnih razmerah je posledica našega vsakdana tudi to, da smo vedno bolj izpostavljeni prav prisilnemu sobivanju z ljudmi in v kontekstih, ki si jih manj lahko izbiramo in odmerjamo, posledično pa se skoraj samo od sebe ponuja vprašanje pojavnosti nasilja v teh zaprtih in omejenih prostorih. S tem v zvezi smo v medijih doslej že večkrat lahko zasledile_i opozorila o povečanju nasilja v zasebni sferi,⁴ obenem pa je to vprašanje že postalo tudi tema znanstvenih besedil in proučevanj (glej na primer Rose Bullinger, B. Carr in Packham, 2020; Sharma in Bikash Borah, 2020; Bradbury-Jones in Isham, 2020). Neobhodno je torej pomisliti, da zapiranje življenj v času »lockdowna« pomeni, (tako kot v zaporu) oblikovanje nasilnejših kontekstov vsakdanjega življenja. Zanimalo nas je, kako lahko spoznanja, ki nam jih je prineslo raziskovanje nasilja med obsojenkami na Igu, prenesemo v drugačno, polzaporsko življenje zunaj zapora.

RAZISKOVALNI PROBLEM

V tem članku predstavljamo manjši del ugotovitev omenjene raziskave o nasilju med obsojenkami na Igu, in sicer tisti, ki smo ga avtorice lahko osmišljale prek primerjave med bivanjem v zaporu in bivanjem zunaj v času socialne izolacije. Temeljno vprašanje, ki smo si ga zadale v okviru pričujočega članka, je torej, kako nam spoznanja o kontekstih nasilja v zaporu lahko pomagajo razumeti

⁴ Na primer: <https://4d.rtvsllo.si/arhiv/aktualna-tema/174683301>; <https://www.delo.si/novice/slovenija/nasilje-je-virus-nevarnejši-od-vseh-bolezni/>; <https://www.delo.si/novice/slovenija/okuzen-sem-s-koronavirusom/>; <https://www.mladina.si/197468/v-karanteni-porast-nasilja-v-druzinah/>; <https://www.rtvsllo.si/oglasno-sporocilo/klicni-center-zrtvam-nasilja-na-voljo-24-ur-na-dan/521346>; <https://www.rtvsllo.si/crna-kronika/neznosnost-stirih-sten-karantena-kot-prosti-poligon-za-nasilje-v-druzini/519738>; <https://www.rtvsllo.si/zdravje/novi-koronavirus/who-opozarja-na-porast-nasilja-v-druzinah-med-pandemijo/523066>; <https://www.24ur.com/novice/preverjeno/virus-ki-ga-ne-znamo-pregnati-a-je-nevarnejši-od-vseh-bolezni.html>; <https://www.mladina.si/196605/karantena-lahko-neugodno-vpliva-na-nase-psihicno-pocutje>.

človeško bivanje v okoliščinah zunaj zapora, kadar je to bolj približano življenju v zaporu.

METODA

Podatke smo v okviru raziskave zbirale poleti leta 2019 v zaporu na Igu, in sicer v več metodoloških fazah. V prvi fazi smo opravile kratke intervjuje z ženskami, ki so tam prestajale zaporno kazen. Zanimalo nas je, kako razumejo oziroma pojasnjujejo nasilje v zaporu. Naši obiski so potekali tako, da smo se prosto gibale po prostorih zapora in tako imele možnost brez posredovanja zaposlenih pristopiti do čisto vsake obsojenke, ki je bila tam. V obdobju naših obiskov je bilo na Igu 41 obsojenk. Od teh so 3 obsojenke sodelovanje odklonile. Intervjuvanje je potekalo individualno in brez prisotnosti tretjih oseb. Raziskovalke smo si ključne dele odgovorov zapisovale, zapiske pa v nadaljevanju zbrale v skupno zbirko podatkov.

V drugi fazi smo z obsojenkami izvajale fokusne skupine. Zanimalo nas je, kakšne so skupinske predpostavke in norme obsojenk v zvezi z nasiljem v zaporu. V fokusne skupine se je skupno vključilo 24 obsojenk, ki so bile razdeljene v 5 skupin. Oblikovanje skupin je potekalo na podlagi kratkega sociometričnega vprašalnika. Z vsako od petih skupin smo izvedle uvodno in nato še 5 vsebinskih srečanj. Skupaj je bilo torej izvedenih 30 srečanj vseh skupin. Raziskovalke smo vsak teden ob enakem, z obsojenkami dogovorjenem terminu prihajale v zapor, kjer smo se srečevale brez prisotnosti drugih oseb. Podlago za diskusije v okviru fokusnih skupin so predstavljale različne tehnike za izvedbo fokusnih skupin (npr. tehnika nedokončanih stavkov), pri čemer je vsebina vedno temeljila na temah, ki so jih na predhodnem srečanju izpostavljale obsojenke same. Srečanja smo raziskovalke z dovoljenjem sodelujočih zvočno snemale. Zbirko podatkov te faze predstavljajo dobesedni prepisi posnetkov.

V okviru raziskave smo opravljale tudi intervjuje z zaposlenimi, in sicer tistimi, ki so pri svojem delu v neposrednem stiku z obsojenkami oziroma s svojimi odločitvami lahko vplivajo na odnose

med njimi. V času raziskave je bilo v zaporu na takšnih delovnih mestih zaposlenih 45 oseb. Sem sodijo pravosodne_i policistke_i (»paznice_ki«), ki jih je bilo 32, vodstvo zavora (kamor smo uvrstile naslednje 4 osebe: direktorico, vodjo oddelka za vzgojo, vodjo oddelka za varnost in vodjo oddelka za delo), svetovalke_ce (5 oseb) in delovne inštruktorice_je (4 osebe). Nekaterih zaposlenih zaradi različnih dejavnikov nismo uspele povabiti k sodelovanju. Te_i zaposlene_i so bile_i dlje časa odsotne_i (npr. zaradi bolniškega dopusta, dopusta, porodniškega dopusta ali usposabljanja). K sodelovanju smo uspele povabiti 34 oseb, od tega so 3 osebe sodelovanje zavrnilo. Intervjuvanje je potekalo individualno in brez prisotnosti tretjih oseb. Raziskovalke smo si ključne dele odgovorov zapisovale.

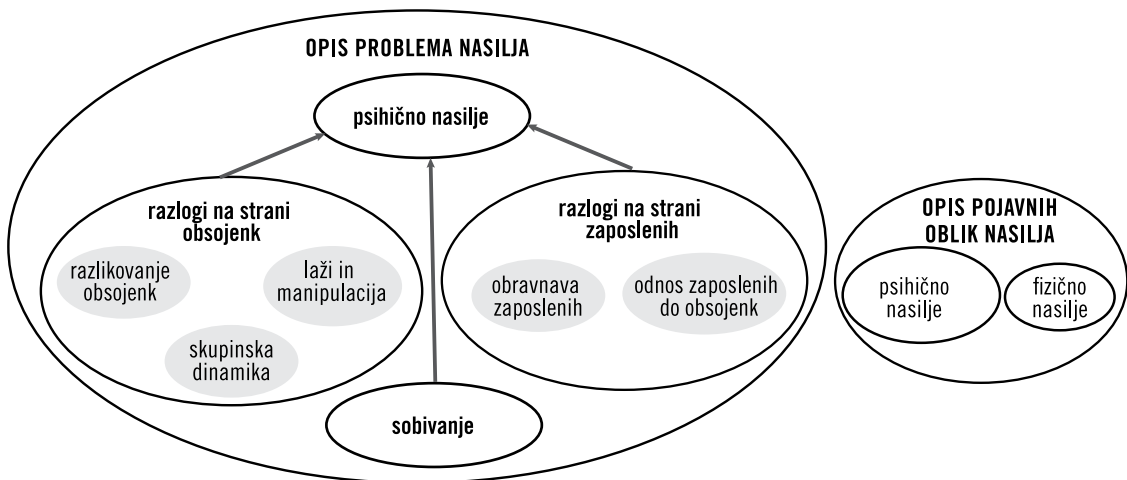
Vse zbrane podatke smo obdelale tako, da smo opravile tematsko analizo, in sicer ločeno: najprej smo opravile tematsko analizo podatkov iz intervjujev z zaposlenimi, nato podatkov iz intervjujev z obsojenkami in na koncu še podatkov s fokusnih skupin. Tematsko analizo smo opravljale tako, da smo začele s prostim prebiranjem zapisov in razmislekom o ključnih temah, ki se v njih pojavljajo.⁵ Tako smo ustvarile skupni nabor izbranih tem, ki smo jih prepoznale kot prevladujoče ali drugače pomembne. Končni rezultat pri vsakem od treh sklopov podatkov predstavlja shema s pregledom prepoznanih tem.

IZSLEDKI

Izsledki raziskave so zelo obširni ter kompleksni in jih ni mogoče predstaviti v okviru omejitev tega članka. Zato smo avtorice izbrale le tiste dele izsledkov, ki so za namen primerjave zaporskega sveta s svetom zunaj v času socialnih posledic pandemije najbolj v pomoč in najbolj ilustrativni.

V okviru intervjujev z obsojenkami nas je zanimalo, kako razumejo oziroma pojasnjujejo nasilje v zaporu. Po obdelavi podatkov smo oblikovale shemo tem, ki jo prikazujemo v spodnji shemi.

⁵ Pri izvedbi tematske analize smo izhajale predvsem iz Braun in Clarke (2006).

SLIKA 1: Intervjuji z obsojenkami – tematska

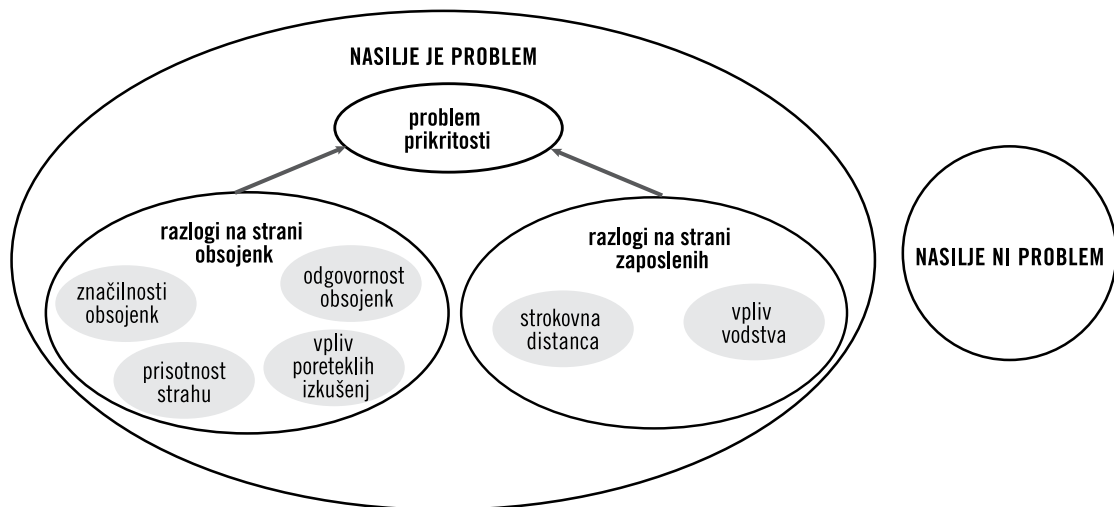
V tem okviru so obsojenke v pogovorih tematizirale dva vidika nasilja. Po eni strani so opisovale, kakšen je problem nasilja v njihovih očeh (tema Opis problema nasilja), obenem pa so pogosto tematizirale tudi nasilje samo in opisovale primere ter njegovo pojavnost (tema Opis pojavnih oblik nasilja). Za namen tega prispevka je bolj relevantna prva tema, znotraj katere so kot enega od ključnih elementov, ki oblikujejo konfliktne kontekste med njimi, tematizirale prav problematiko prisilnega sobivanja v zaporu, ki jim predstavlja predvsem občutek prisiljenosti v (nezaželene) človeške interakcije: »Prisiljene smo bit skupaj«; »Tle smo prisiljene se prilagodit in živet druga z drugo«. V zvezi s tem so kot dejavnike, ki to prisilo prelivajo v potencialno konfliktne situacije, izpostavljale dva sklopa dejavnikov:

- Prvi se nanaša na splošen problem pomanjkanja lastnega, nekakšnega zasebnega prostora zaradi nenehne družbe drugega: »Tle not človek ne more nič skrivat«; »Moraš si nardit zid okoli sebe«.

- Drugi pa se navezuje na bolj specifičen problem tega, kdo so osebe, s katerimi se morajo družiti: »Različni karakterji žensk. V zunanjem svetu se ne bi družile«; »Ne morem bit jaz skupaj z morilci in odvisniki«.

V tem smislu je torej tisto, kar z vidika obsojenk predstavlja problem in potencialno polje nasilja, ne samo nenehna interaktivna naravnost življenja z drugimi ljudmi v prisili, pač pa tudi vprašanje, kdo so ti ljudje, s katerimi so prisiljene biti ves čas v interakcijah.

Po opravljeni analizi podatkov iz intervjujev z zaposlenimi smo presenečeno ugotavljale, da je tematska shema, ki se nam izrisuje, izrazito podobna shemi, ki smo jo oblikovale ob analizi podatkov

SLIKA 2: Intervjuji z obsojenkami – tematska

iz intervjujev z obsojenkami. Shema je razvidna iz spodnje slike.

Iz intervjujev z zaposlenimi so izhajali mnogi zanimive ugotovitve in sklepi. Za namen tega članka se nam zdi bistveno izpostaviti le nekatere od teh. Zaposlene_i so – enako kot obsojenke – razloge

za precejšnjo prisotnost nasilja tematizirale_i v dveh sklopih. Vzroke so videle_i tako v obsojenkah kot tudi v zaposlenih samih. Kljub podobnosti tematske sheme pa je osrednje spoznanje, da zaposlene_i poleg teh dveh sklopov »razlogov« za nasilje med obsojenkami niso tematizirale_i vidika zahtevnosti pogojev življenja, ki jih prinaša samo prisilno sobivanje v zaporu.

V intervjujih z obsojenkami prepoznana problematika prisilnega skupnega bivanja pa je bila ponovno močno prisotna na kasnejših srečanjih fokusnih skupin z obsojenkami. Po opravljeni tematski analizi podatkov s fokusnih skupin smo prav tako oblikovale seznam tem in podtem znotraj njih. Ker gre za kompleksen nabor podatkov, na tem mestu nizamo zgolj seznam tem:

1. vloga osebja;
2. odnosi med obsojenkami;
3. konfliktni konteksti:
 - kršenje občnih norm vedenja,
 - prisilno sobivanje;
4. strategije reševanja konfliktov:
 - individualne strategije,
 - skupinske strategije;
5. prečna tema: zaporsko specifične okoliščine nasilja.

Za namen tega članka se bomo najprej dotaknile teme Prisilno sobivanje. V okviru teme Konfliktni konteksti so obsojenke kot dva sklopa dejavnikov, ki vplivata na nastanek konfliktnih situacij, tematizirale: a) vedenja, s katerimi druge obsojenke kršijo kakšna pravila vedenja, kar povzroča prepire in konflikte; b) breme prisilnega sobivanja z drugimi ljudmi kot okoliščina, ki sama po sebi poraja nasilje. V tem članku bomo predstavile le drugi vidik, ki je na tem mestu vsebinsko bolj relevanten. Podobno kot med intervjuji so tudi tukaj obsojenke tematizirale dva vsebinska sklopa, ki sta po vsebini povsem primerljiva s sklopoma, ki smo ju že predstavile:

- Na eni strani prisilno sobivanje označujejo dejavniki, ki se nanašajo na nenehno usklajevanje skupnega bivanja. Sem so uvrščale denimo postopno eskalacijo vsakdanjih situacij

(smrčanje, uporaba skupnega pohištva, prezračevanje prostorov, pospravljanje ipd.), ki se v veliko primerih dogajajo tudi v t. i. »kafetarni«⁶, ki naj bi predstavljala varen prostor za sproščanje, pogovore, pitje kave itd.: *»Prideš v kafetarno, usedeš se in pride ne vem ena oseba in reče Ej, ustani. To je moj stol, zakaj bi se ustala, a si ga prnesla od doma, kje piše rezervirano, nikjer«*. Po drugi strani pa so izpostavljale problem prisilne udeležbe oziroma navzočnosti v socialnih interakcijah drugih, ki jih same doživljajo kot naporna vedenja in jim povzročajo nelagodja: *»Da maš ti ne vem par let zapora, jaz pa recimo en tedn, pa se cel dan pritožujem 'Joj', pa da jokam pa u psiho te spravi. A ti je potrebno to? /.../ A veš, na taki stvari pride konflikt«*; *»Sej en čas poslušáš. Vse poslušáš, vse pretrpiš en čas. Ampak enkrat ti pa doku... doklinči do gor, do vrha«*.

- Na drugi strani pa so dejavniki, povezani z vprašanjem, kdo so ljudje, s katerimi prisilno sobivajo. Med obsojenkami je namreč prisotno strinjanje, da so si kot osebnosti in osebe med seboj zelo različne in da predstavljajo heterogeno skupino, ki pogosto ne zmore uspešno ali brez večjih konfliktov poiskati kompromisov vsakdanjega življenja. Posebej izpostavljajo napornost prisiljenega sobivanja z ljudmi, ki jih same ocenjujejo kot zase neustrezno ali škodljivo družbo. Nastanek konfliktnih situacij predstavljajo kot avtomatsko posledico prisile deljenja skupnega življenjskega prostora z osebami, s katerimi sicer zunaj zapora ne bi bile v stiku: *»Mogoče se v zunanjem življenju ne bi niti pogledli. Tu smo pač vsi na neki ... različni karakterji, različna vzgoja od doma in to je to, ne«*; *»Pa takim različnim karakterima, kot so zapornice. Ker na primer, če je tuki sto oseb, sto je različnih karakterjev /.../«*; *»Zunej ... nimaš opravlja z ljudmi, k so tle na Igu«*. Še več, med obsojenkami je prisotno tudi nekakšno razslojevanje ali klasifikacija obsojenk na »normalne« in »nenormalne« oziroma na »dobre« in »slabše«. Obsojenke so večkrat poudarjale, da so nekatere

⁶ »Kafetarne« so skupni bivalni prostori v zaporu, ki so namenjeni druženju zaprtih oseb in služijo kot nekakšne skupne »dnevne sobe«. V njih so običajno televizija, naprava za pripravo toplih napitkov, skupno dnevno časopisje in podobno.

obsojenke slabše od njih, so bolj »problematične« ipd. Izpostavljale so torej nekakšno splošno nezdržljivost z njimi in poudarjale, da morajo v zaporu bivati z ljudmi, s katerimi zunaj zapora ne bi »imele opravka«: *»So osebe, ki /.../ so pa u bistvu popolnoma nedorasla bitja, ki, ne vem kak bom temu rekla, eee, majhni možgani pa velik gobec«*; *»Kdo je kaj, zakaj je tukaj, kakšno kazen ma in da se to lepo loči in da su normalni z normalnima in nenormalni z nenormalnimi«*; *»To so osebe, ki se ne znajo v družbo, niti v družbo vklopit, da bi komunicirale normalno«*; ... *»Nisi oseba, k bi te sploh v zunanjem svetu mela za prjatla, ne. Ma kaj za znanca, kaj šele za prjatla«*. Ob tem so nizale tudi specifične označbe za osebe, ki so jih doživljale kot posebno populacijo oseb, katerih pripisano jim vedenje ali značilnosti jim ne ustreza (npr. »narkomanke«, »morilke«, »odvisnice«): *»Ne moreš ti bit u sobi s takimi odvisnicami«*; *»Tuki so sam narkomanke pa morilke«*.

Iz fokusnih skupin tako nadalje izhaja, da izpostavljenost nenehnim interakcijam z drugimi ljudmi ne pomeni samo stopnjevanja sicer povsem običajnih konfliktov, s katerimi ljudje uravnavamo svoja vsakdanja življenja in iščemo kompromise, pač pa tudi izpostavljenost vedenjem drugih ljudi, ki so osebi obremenjujoča, neprijetna in bi se jih sicer želela izogniti oziroma se od njih odmakniti. Poleg tega prisilno sobivanje ne pomeni le izpostavljenosti določenim ljudem, ki bi se jih sicer izogibale, pač pa dejansko življenje oziroma nekakšno vsakodnevno umeščenost med ljudi, ki jih oseba same zase doživlja kot neustrezno, potencialno nevarno ali škodljivo družbo.

Za namen tega članka so posebej dragoceni tudi tisti deli raziskave, v katerih so obsojenke tematizirale strategije soočanja s konfliktih. V sklopu te teme smo opazile, da obsojenke večinoma opisujejo in izpostavljajo individualne oblike soočanja s konflikti, pri čemer sta se pojavljali naslednji dve obliki reševanja konfliktnih situacij:

- Obsojenke so opisovale, da je »napad« dobra oblika samoočrambe in zaščite v smislu, da na konflikte odreagirajo tako, da se »postavijo zase«, »pokažejo zobek«: *»Zobe moreš takoj*

pokazat, po domače rečeno»; »Jaz pokažem vsem zobe. Jaz ne pustim drugim«; »Ne smeš se pustit«; »Treba je pokazat zobe, ne se pustit, bodi močna«. Pri tem je cilj tovrstne reakcije, zagotoviti si mir pred morebitnimi konflikti in provokacijami v prihodnje. Pri tem so nekatere izpostavljale, da gre za način odzivanja, ki je sicer zanje netipičen in ga specifično uporabljajo sedaj, ko so v zaporu – da se torej znotraj zapora branijo na drugačen način, kot bi se sicer zunaj: »... Na Igu se moraš naučiti braniti. Ker zapor te dejansko spremeni«; »Pa na Igu se moraš naučiti braniti se na drug način kot zunaj. To pa definitivno«.

- Po drugi strani pa so obsojenke večinoma opisovale, da je strategija, ki se jim ob konfliktih najbolje obnese, ravno nasprotna, namreč umik od konfliktne situacije. Ta se na eni strani kaže s fizičnim umikom od konfliktnih situacij in predstavlja umik iz neposredne bližine ali prostora, kjer se nahaja soobsojenka. Ker pa zaradi zaporsko specifičnega skupnega bivanja in deljenja prostorov to dostikrat ni mogoče, pa opisujejo še psihološki vidik umika v smislu nekakšnega zapiranja vase in poskusov ignoriranja ter neodzivanja na dogajanje: *»Nism se z nobeno skregala tle, če mi ne paše, mi ne, se obrnem in grem«; »Raje se umakni, ko pride tak daleč«; »Ne čujem, ne vidim – v sobo pesmi pisat«; »Js sm se normalno do nje obnašala, ampak pol, ko mi je pljunla v obraz, sem se je pač izogibala ...«; »... Če pride že do nekega konflikta, si mislim svoje, pa si mislim, eh, se raje umaknem, ker je brez veze«; »Zdej znam, zdej se odmaknem, zdej mi je že tok useen, da se poberem stran«; »Pač narediš steno med sabo in to osebo, izogibaš in tko ... funkcioniraš«.*

Obsojenke so večinoma torej opisovale načine, kako se same spoprimejo oziroma kaj same storijo, ko se znajdejo v konfliktih z drugimi obsojenkami. Individualno soočanje s tovrstnimi situacijami predstavlja prevladujoč del teme soočanja s konflikti, kar nakazuje na to, da med obsojenkami prevladujoče živi prepričanje, da se morajo s konflikti ukvarjati same, vsaka zase. Pri tem je izstopajoča ta navidezno preprosta »izbira« med tem, ali boš v konfliktu napadla ali pa se umaknila. Aktiven boj zase v konfliktu vrednotijo kot napad, kazanje zob, medtem ko prevladujoče izogibanje

konfliktu pomeni, da se zaprejo vase, poskusijo ignorirati ali pozabiti, kaj se dogaja. V resnici v nobenem primeru ne gre zares za razreševanje problema oziroma konflikta kot takega, pač pa prej za hipno reakcijo v trenutku, pri čemer pa očitno niti ni bistveno, kako se konflikt naprej rešuje, pač pa bolj to, katera je napadla in katera se uklonila ter bila tiho.

Kljub pretežno individualnim reakcijam pa so obsojenke omenjale tudi nekatere skupinske načine soočanja s konfliktnimi situacijami:

- Nekatero so kot poseben način soočanja s »konfliktnimi obsojenkami« izpostavljale socialno izločitev osebe iz skupine: *»Js bi pa lahko rekla, da je najbolj prisoten psihični teror, in to v obliki socialne izolacije, k je najhujši možn teror, ker konc koncev smo mi res socialno bitje. /.../ se ta del skupine obrne prot njej in takrat je ona socialno izolirana«.*
- Opisovale pa so tudi primere, ko je skupina nastopila kot »zaščita« soobsojenki, ki se je znašla v konfliktu. Gre za situacije, kjer se ena ali več obsojenk v konflikt vplete in na ta način osebi stopi v bran: *»Obvezno pač je šla skupi s kero, ko se /.../ šla tuširat, tak pa je šla kira zraven«.*

Pri obeh oblikah skupinskega naslavljanja gre pravzaprav za delovanje skupine proti neki posameznici, ki jo bodisi izolira bodisi se pred njo ščiti. Enako tudi v tem primeru reševanje konflikta pomeni predvsem hipno reševanje trenutne neposredne situacije in ne reševanje konflikta samega v smislu iskanja konsenza, dogovora, prilagoditve.

RAZPRAVA

V predstavljenih rezultatih raziskave smo se osredotočile predvsem na tematiko prisilnega sobivanja. Zapor (kot tudi druge totalne institucije) namreč predstavlja skoraj neponovljivo in unikatno družbeno okolje, v katerem so osebe, ne da bi si druga drugo izbrale ali želele, dlje časa prisiljene skupaj bivati. Omejevanje svobode

gibanja, možnost razpolaganja s časom in prostorom ter povečan nadzor tako ne nosijo posledic le na individualni (psihični) ravni, temveč vplivajo tudi na zaporsko skupnost kot celoto.

Predstava o zaporu kot instituciji, v kateri se omenjene omejitve in prisila v skupno sobivanje pojavljajo neodvisno od časa ali prostora, pa je vendarle zavajajoča. V času eksperimenta v zaporu na Igu (Petrovec, 1999) je za zapor na primer veljalo, da je 90 % obsojenk bivalo v odprtem režimu, vhodna vrata zapora so bila odklenjena, nadzor pa je bil izrazito zmanjšan oziroma preoblikovan. Nekatere izmed pozitivnih posledic teh ukrepov skupaj z novimi oblikami socioterapevtskega dela z obsojenkami so predstavljali povečan občutek varnosti, boljše socialno vzdušje, s tem pa tudi zmanjšanje konfliktnih in nasilnih situacij med obsojenkami (Košir, 1983; Uršič Perhavec, 1983; Petrovec in Meško, 2006; Muršič in Petrovec, 2011). Prek rezultatov naše raziskave pa tudi na podlagi izkušenj zaporske prakse izžanskega eksperimenta lahko torej v ospredje razmišljanja o pojavu nasilja med obsojenkami postavimo ne toliko konkretne vsebine situacij, ki bi bile zaporu specifične, temveč je specifičen širši kontekst, v katerega so tako obsojenke kot konkretne konfliktno situacije postavljene. Drugače povedano: ne gre samo za to, da dejavnik prisilnega sobivanja v zaporu poraja nasilje sam po sebi, pač pa je pomembno predvsem to, kako in v kolikšni meri se ta prisila skupnega bivanja udejanja.

Ključni vidik za naše nadaljnje razmišljanje je torej podobnost norm, situacij in potreb z običajnimi situacijami zunaj zapora (smrčanje cimre_a, prezračevanje sobe, pritoževanje ostalih ipd.) ob hkratnem razmisleku, v kolikšni meri je ravno za zapor specifično pomanjkanje lastnega prostora in pomanjkanje možnosti za različne (bolj ali manj) konstruktivne strategije soočanja s konfliktnimi situacijami. Vidiki konfliktnosti prisilnega skupnega bivanja se tako nanašajo predvsem na vsakodnevne prakse usklajevanja skupnega bivanja, ki porajajo nestrinjanja in konflikte, zaprto življenjsko okolje pa ob tem *povzroča*:

- nenehno interaktivno naravnost življenja s soobsojenkami in s tem povečanje števila konfliktov in/ali stopnjevanje teh sicer običajnih konfliktov vsakdana,

- večjo izpostavljenost obsojenk tistim vedenjem oziroma interakcijam med soobsojenkami, ki jih doživljajo kot obremenjujoče,
- večjo izpostavljenost osebam, ki jih zaznavajo kot potencialno nevarne.

Hkrati jim *onemogoča*:

- možnost fizičnega umika in
- možnost zunanjih virov podpore in moči.

V zaporu se torej zgodi to, da so hkrati zmanjšani načini uravnavanja potencialnega medosebnega nasilja ter s tem okrepljeni pogoji za nastanek nasilja, kar se odraža v splošnem zmanjšanju občutka varnosti.

Zunaj zaporskega okolja se ljudje običajno srečujemo z izredno podobnimi vsakdanjimi situacijami, kot jih omenjamo v okviru rezultatov raziskave, a jih zaradi možnosti (relativno) svobodnega gibanja, bivanja in odločanja bolje uravnavamo ter se nanje lažje učinkovito in uspešno odzovemo. Ravno te možnosti zmanjšujejo pogoje za to, da bi konfliktna situacija potencialno vodila v nasilje. Običajno se ne soočamo z nenehno prisilno interakcijo, vsaj v primerjavi z zaporskim okoljem imamo načeloma na razpolago tudi nekakšen prostor, ki lahko zadovoljuje našo potrebo po zasebnosti in tudi po varnosti, bolj prosto možnost umika ob nastanku konfliktna situacije in večjo možnost izogibanja osebam, ki jih zaznavamo kot potencialno nevarne. Če so te predpostavke okrnjene in otežene, lahko torej pričakujemo povečano stopnjo nasilja v odnosih. Ob tem se nam zdi pomembno poudariti, da so za vse omenjene in v rezultatih predstavljene individualne oblike soočanja s konflikti nekatere obsojenke sporočale, da so specifično razvite v času bivanja v zaporu – da torej sedaj h konfliktom morajo pristopati drugače, kot so sicer. Večinoma ob tem pojasnjujejo, da prav zaradi omejenih možnosti umika – ki bi bil sicer pogostejše njihov odziv na konflikte.

Možnosti življenja v pogojih, ki sami po sebi zmanjšujejo možnost nasilja, niti zunaj zapora nikoli niso samoumevne.

Omejujejo jih lahko tako določene osebne okoliščine posameznice_ka in neposredno okolje, v katerem se nahaja, kot tudi družbene strukture, v katere smo vpete_i in ki vplivajo na naš vsakdan in možnosti v njem. To še posebej postane očitno, ko za primer vzamemo zadnjih nekaj mesecev, ki jih zaznamujejo pandemija in njene socialne posledice. Opisani običajni vsakdan zunaj zapora je v mnogih pogledih spremenil svojo obliko. Ukrepi, ki so namenjeni t. i. »socialni distanci« oziroma socialni izolaciji, so ga spremenili preko podobnih omejitev, kot vsakdan obsojenk spreminjajo zaporske omejitve.

Kot omenjeno v uvodu članka, so s tega vidika najtežavnejši časi »lockdowna«. Z omejitvami javnega življenja, druženja in gibanja se je naše življenje osredinilo na naše bivalne prostore (če jih imamo) in nam omejilo možnosti običajnih uravnavanj medosebnega nasilja, s tem pa nas torej izpostavilo nekakšni obliki »prisilnega sobivanja«. Posledice tega se lahko, prav tako kot v zaporu, manifestirajo v obliki:

- stopnjevanja sicer običajnih konfliktov vsakdana,
- izpostavljenosti tistim vedenjem oziroma interakcijam med drugimi ljudmi, ki nas prizadenejo, obremenijo in/ali spravljajo v nelagodje (na primer prepiranje staršev ali sovrstnikov),
- doživljanja svojega vsakodnevnega bivanja kot življenja v družbi ljudi, ki jih sami zaznavamo kot neustrezno, potencialno nevarno ali škodljivo družbo (na primer nasilje v krogu družine ali drugih sstanovalk_cev) in od katere se ne moremo več umakniti ter pred katero se je treba ves čas vsaj pasivno braniti oziroma ščititi, ter
- izoliranosti ali odmaknjenosti od zunanjih virov podpore in moči, ki nas lahko obenem usmerja v pretežno individualne oblike soočanja s konflikti, kjer bomo glede na svoje (trenutne) moči tehtale_i med »napadom« ali »umikom«, ki predstavlja umik vase in poskus ignoriranja dogajanja okoli sebe in v zvezi s sabo. Takšna situacija, čeprav normativno morda bolj zaželena od »napada«, lahko naše reševanje konfliktov reducira na golo reševanje hipnih trenutkov nelagodja in ne reševanje konflikta samega, s tem pa producira nadaljnje konflikte.

Poleg primerjave možnosti uravnavanja nasilja in pogojev za njegov nastanek v vsakodnevni situaciji in zunaj zapora danes vidimo vzporednice tudi na nekaj drugih ravneh, ki so na prvi pogled tako specifično zaporske, da se zdi iskati paralele zunaj zapora nepredstavljivo.

Prva izmed teh je povezava s t. i. »kafetarno«, ki je specifično zaporski bivalni prostor, ki naj bi bil prvotno namenjen druženju in sprostitvi, a so ga obsojenke hkrati izpostavljale kot pomemben prostor, kjer se konflikti in nasilje velikokrat začnejo ali stopnjujejo. Tukaj lahko potegnemo vzporednico z običajno dnevno sobo ali drugim skupnim prostorom stanovanja, ki naj bi po nekih družbenih normativih ljudem predstavljal varen prostor, kjer se lahko sprostijo, družijo, klepetajo ipd. V pogojih neprestane izpostavljenosti interakcijam z osebami, s katerimi skupaj bivamo, pa ravno tovrstni prostori predstavljajo potencial za večjo izpostavljenost konfliktom in nasilnim vedenjem. Tako v zaporu kot tudi v naših domovih se prostori, ki so sicer prvotno namenjeni kakovostnemu skupnemu preživljanju prostega časa, ob upoštevanju širšega konteksta in omejitev sobivanja preoblikujejo v najbolj »nasilne prostore«.⁷

Pomembno se nam zdi tudi izpostaviti povezavo z navidezno homogenostjo obsojenk kot posebne skupine ljudi. Med obsojenkami je prisotno zavedanje, da so si kot osebnosti in osebe med seboj zelo različne in da predstavljajo heterogeno skupino. Nastanek konfliktnih situacij, kot predstavljeno v rezultatih, so tudi posledica prisile deljenja življenjskega prostora z osebami, s katerimi sicer zunaj zapora ne bi bile v stiku. V zaporu na Igu živijo osebe, ki jih na videz dela homogena to, da so bile zaradi storjenega kaznivega dejanja obsojene na prestajanje kazni zapora. Kot se v zaporih pozablja na različnosti interesov, vrednot, načina razmišljanja in načina življenja različnih oseb (kar je lahko, predvsem ob upoštevanju prisilnega sobivanja, velikokrat tudi povod

⁷ Ob tem avtorice malce brezbrizno predpostavljamo, da ljudje dejansko živijo v stanovanjih, ki imajo dnevne sobe ali druge prostore za druženja, poleg teh pa še prostor za umik na samo (spalnica, otroška soba ipd). Problematika se seveda lahko bistveno stopnjuje, če teh prostorov za umik v skupnem stanovanju sploh ni in celo stanovanje predstavlja nekakšno skupno »dnevno sobo«.

za konflikte), tako se tudi zunaj zapora pozablja, da nam je znotraj istega gospodinjstva lahko skupen *le* bivalni prostor, »sorodstvo« oziroma »kri«. Kljub temu da normativna postmoderna perspektiva zasebnega življenja predpostavlja svobodno izbiro (v zvezi s tem glej na primer Giddens, 2019) in določeno mero homogenosti med člani_cami istega gospodinjstva, nas realnost bivanja pogosto sooči z dejstvom, da v njem živijo osebe, ki si skupnega bivanja morda ne želijo, a jih v to silijo določene okoliščine (na primer cimre_i/starši, s katerimi se ne razumeš, a te v sobivanje z njimi sili finančna situacija). V zasebnih okoljih zunaj zapora so ljudje podobno lahko soočeni s stigmatiziranjem, diskriminiranjem, nasiljem ali drugimi stiskami in težavami v medosebnih odnosih, le da imajo v običajnih razmerah boljše pogoje, da se tem kontekstom nekako izognejo oziroma jih regulirajo (na primer večino dneva preživijo v drugem, varnejšem ali prijetnejšem okolju). Socialna izolacija in ostajanje doma pa za tovrstno heterogenost nista občutljiva, torej tako kot omejitve v zaporskem okolju ljudi pogosto podvržeta vsem že omenjenim posledicam »prisilnega sobivanja«.

Na tem mestu je zanimivo izpostaviti dejstvo, da zaposlene_i teme prisilnega sobivanja niso tematizirale_i, kar pa ne pomeni nujno, da se zaposlene_i te problematike ne zavedajo. Morda je med njimi ta vidik že tako samoumeven in splošno sprejet, da ga posebej ne izpostavljajo. Po drugi strani pa so obsojenke vsakodnevno obremenjene prav s tem vidikom težavnosti življenja v zaporu. To področje so med raziskavo v več kontekstih posebej tematizirale in problematizirale, ob tem pa so pojasnjevale, da jim je v primerih odzivanja zaposlenih na konfliktne situacije sobivanje s strani zaposlenih predstavljeno kot »samoumevno«, kot nujna okoliščina, da »pač morajo« skupaj sobivati, ob tem nekako malo »potrpeti« in se »same znajti«. Omenjeno držo zaposlenih lahko prenesemo tudi na življenje v času socialne izolacije, ko je ob uvajanju ukrepov, ki za mnoge pomenijo »prisilno sobivanje«, v javnih nastopih avtoritet skoraj povsem odsotno tematiziranje ali vsaj izražanje zavedanja problematike potencialnega povečanja nasilja kot posledice sprejetih ukrepov. Na to nas opozarjajo nevladne organizacije (na primer Inštitut 8. marec, Društvo SOS

telefon in Društvo za nenasilno komunikacijo)⁸ oziroma preko teh organizacij preživelke_ci nasilja same_i.

To sicer dobro ponazarja opozorila Paola Freira (1972) o tem, da so le zatirane_i same_i lahko tiste_i, ki opozarjajo na zatiralske odnose in sprožajo spremembe, obenem pa kaže na prav poseben molk ali pa brezbržnost »zatiralk_cev«. Žrtve medosebnega nasilja, ki se poraja v aktualnih družbenih razmerah v povezavi z novonastalimi oblikami prisilnega sobivanja, lahko imenujemo tudi »kolateralna škoda« (Bauman, 2013). Gre za to, da žrtve niso dovolj pomembne ali so enostavno preveč nepričakovane, da bi jih vključili v premislek o sprejetih odločitvah. Tako so žrtve zaznamovane z dvojno stigmo nepomembnosti in nevrednosti (prav tam). Prav porajanje teh »kolateralnih škod« je postalo ena od najbolj pozornost zbujajočih potez družbene neenakosti, ki pove mnogo o tem, kako nizko je v sodobnih političnih programih zavedanje o družbeni neenakosti (prav tam). Naša raziskava na Igu je temeljila na želji vodstva zapora, da bi se nasilje med obsojenkami zmanjšalo. Intervjuji z zaposlenimi so med drugim pokazali, da so zaposlene_i nasilje med obsojenkami večinoma vrednotile_i kot problem, ob tem pa izpostavljale_i tudi, da si želijo, da nasilje ne bi bilo tako prikrito in njim skrito. V tem smislu je zaporsko osebje na Igu pokazalo, da se zaveda žrtev trenutne zaporske ureditve, in jim na nek način s tem tudi pripisalo neko mesto v svojem lastnem razmisleku o delu v zaporu. Zunaj zapora na izraz tovrstnega zavedanja še čakamo. Še več, priča smo celo občasnemu »romantiziranju« časa, ki naj ga ljudje preživljajo doma v smislu, naj bo to čas, ko se končno lahko posvetimo sebi ali svoji družini.⁹ Obenem pa živimo v družbi, kjer se pogosto poudarja ničelno toleranco do nasilja, česar pa v času uvajanja prostostnih ukrepov in socialne izolacije ni možno zaznati. Reševanje konfliktnih situacij in nasilja

⁸ Glej na primer: prispevek Društva SOS, izjava za javnost z naslovom »Nasilje za štirimi stenami danes« z dne 8. 4. 2020 in prispevek o mnenjih nevladnih organizacij RTV Slovenija z dne 3. 4. 2020: »Nasilje v družini v času Koronavirusa«.

⁹ Glej na primer: obvestilo na spletni strani Vlade RS z dne 30. 10. 2020 z naslovom »Križa je priložnost za lepšo prihodnost«; RTV Slovenija z dne 17. 3. 2020 z naslovom »Kako si krajšati čas v karanteni?«; prispevek Gorenjskega glasu z naslovom »Koronavirus oživlja družinsko življenje« (brez datuma objave).

je – tako kot v zaporu – najpogosteje prepuščeno individualnemu soočanju in reševanju, kot da je tudi razumljeno le kot individualna odgovornost posameznice_ka brez upoštevanja širšega konteksta.¹⁰

Ne le, da danes podobnost zaporskih kontekstov pridobivajo vsakdanje, načeloma zasebne situacije v intimnih prostorih, tudi v kontekstu širših družbenih norm lahko opazimo vzporednice. Element prisilnega sobivanja ne pomeni le motečega prilagajanja in sklepanja kompromisov na vsakodnevni ravni, pač pa tudi izpostavljenost ljudem, ki jih obsojenka na podlagi družbenih norm doživlja kot potencialno nevarne, »motene«, umazane idr. Specifika življenja v zaporu je, da je obsojenka prisiljena s »takimi« osebami tudi živeti, biti v vsakdanjih stikih in tvegati, da se bo »nalezla« enake stigme, kot se drži ostalih. Današnje razmere zunaj zapora so podobno prinesle kategorijo oseb, ki jih ljudje lahko doživljajo kot nevarne in ogrožajoče ter prav tako lahko delujejo kot »slabe«/»dobre« osebe glede na upoštevanje ali neupoštevanje novo nastalih družbenih norm v povezavi z nošenjem maske. Nastale_i so »nosilke_ci mask« in »ne-nosilke_ci mask«.

V zaključku svoje razprave bi se osredotočile na nadzor, postavljanje meja in svobodo kot pomembne dejavnike, ki lahko prispevajo k nastajanju konfliktov, ko gre za kontekst prisilnega skupnega bivanja tako znotraj kot zunaj zapora v okviru trenutnih razmer. Z zmanjšanjem klasičnega nadzorovanja se ustvarja boljše socialno vzdušje, saj represijo nadomesti odprta komunikacija, soodločanje vseh vpletenih in avtentično delovanje, kar so nam pokazali rezultati socioterapevtskih usmeritev v sklopu eksperimenta na Igu (Petrovec, 1999). V času eksperimenta so obsojenke tako pogosto odhajale na proste izhode iz institucije ter se velik del dneva gibale v okolici (a izven) zapora. Paradoks, ki ga Petrovec izpostavlja v svojem delu, je, da je družbeni nadzor nasploh (torej tudi ta v zaporu) smiseln in učinkovit samo takrat, kadar so posameznice_ki in družba v celoti kar se da svobodni. Kadar je ustanova delovala po socioterapevtskih načelih, se je to čutilo pri občutljivosti

¹⁰ Ob tem se avtorice zavedamo tudi problematičnosti deklarirane ničelne tolerance, ki je marsikdaj nerealističen in težko dosegljiv cilj, ki lahko pogosteje prispeva k spregledovanju in skrivanju kot pa k razreševanju potencialno nasilnih situacij (Razpotnik in Dekleva, 2015).

zaposlenih za počutje obsojenk, ki je vodila v več pogovora, dialoga in pristajanja na spremembe – ne samo s strani obsojenih, ampak tudi s strani zaposlenih (Košir, 1983; Uršič Perhavec, 1983; Petrovec in Meško, 2006; Muršič in Petrovec, 2011). Sklepamo torej lahko, da zapor kot institucija in z njim samo dejstvo prisilnega sobivanja nista neposreden oziroma samozadosten povod za neko vnaprej določeno količino nasilja. Oboje je bilo prisotno tudi v času eksperimenta, vendar vodeno in doživeto drugače, kar je rezultiralo v manjši pojavnosti nasilja.

Raznolike oblike prisilnega sobivanja so bile prisotne v življenju zunaj zapora tudi pred pandemijo. V tem kontekstu prisilno sobivanje predstavlja okoliščino, ki jo je mogoče živeti na različne načine, odvisno od družbenih razmer in s tem povezanih možnosti za odzivanje in iskanje rešitev v izzivih prisilnega sobivanja. Enako kot prestajati zaporno kazen predstavlja okoliščino, ki jo je mogoče doživeti na različne načine – na odprtem ali zaprtem oddelku.

Ob tem ne moremo zanikati, da golo dejstvo prisilnega sobivanja pripomore k povečanju pogojev za nastanek konfliktov in nasilja, a na sam razvoj in dejansko pojavnost nasilja v nadaljevanju v večji meri vplivajo možnosti regulacije nasilja, ki jo ob prisilnem sobivanju premoremo. Te možnosti pa večinoma odzvanjajo glede na bolj ali manj represivne, kaznovalne politike in nadzorstvene mehanizmov, ki so v določeni družbi ali skupnosti, v določenem času in na določenem kraju prisotni.

SKLEPI

Zaporsko specifični konteksti in dejavniki nasilja v času trenutnih družbenih razmer, povezanih s pozivi po ključu #ostanidoma, nosijo več vzporednic, kot bi jih bilo na prvi pogled mogoče pričakovati. Če bi dognanja iz zaporske raziskave poskušale prevesti v razmere zunaj zapora, bi lahko sklenile, da zapiranje življenja ob »lockdownu« in posledična socialna izolacija zmanjšujeta naše običajne načine uravnavanja medosebnega nasilja ter zato okrepi pogoje za nasilje v zasebnih prostorih, obenem pa podobne posledice nosi na širšem družbenem področju, kjer se pojavljajo

nove kategorije »slabih« in »dobrih« ljudi, ki ustvarjajo trenja ne le znotraj intimnih bivalnih prostorov, temveč tudi širše.

V imenu varnosti se v obeh primerjanih družbenih kontekstih uporablja mehanizme nadzora in omejevanja, ki jih ljudje čutimo tako neposredno (v obliki zamejevanja možnosti gibanja in delovanja v našem vsakdanu) kot tudi posredno (v obliki posledic zmanjševanja obstoječih načinov uravnavanja nasilja). Na nek način zagotavljanje varnosti pred enim dejavnikom, ki ga družba zazna kot ogrožajočega (pa naj bodo to kazniva dejanja obsojenk ali širjenje virusa) paradoksnost vodi v povečan občutek ne-varnosti pred nečim drugim.

Vidimo lahko, da institucija zapora ni oblikovana, organizirana in vodena zunaj družbe, v kateri sicer živimo, čeprav se nam morda včasih zdi, da obstaja v neki drugi realnosti, ki nam ni blizu. Ideja zagotavljanja varnosti preko omejitvenih ukrepov se je v določenih pogojih v naš vsakdan preslikala hitreje, kot bi lahko mislili, da se bo. Tako smo bile_i v nove načine in možnosti bivanja postavljene_i zelo na hitro, podobno kot se obsojenke lahko iz danes na jutri znajdejo v zaporu. Iz rezultatov raziskave pa se v tem trenutku glede pojavnosti nasilja lahko naučimo to, da živimo v razmerah, ki so vse prej kot optimalne za uravnavanje nasilnega vedenja. Okrnjen dostop do podporne socialne mreže nas lahko dodatno usmeri v individualno soočanje s konflikti, kjer smo lahko hitro izpostavljene_i le »umiku« v smislu zapiranja vase ali neodzivanja na situacijo ali »napadu« v smislu samoobrambe in zaščite. V okvirjih spoznanega pa lahko razmišljamo o načinih in možnostih regulacije medosebnega nasilja, ki bi jih morda lahko dodatno razvile_i, da bi bile_i naše strategije soočanja s konfliktnimi situacijami v takih razmerah morda bolj konstruktivne, če je to sploh mogoče.

Ne nazadnje pa je treba v tem tekstu tematizirane vidike zapor-ske in tudi »koronske« družbe uporabiti kot izhodišče za nadaljnje prevpraševanje družbenih razmer in naše pozicioniranosti znotraj njih. Kot smo uvodoma izpostavile, nasilje v zaporu razumemo kot družben pojav znotraj specifičnega socialnega prostora, zato je treba tudi porast nasilja izven zapora misliti onkraj temeljnih

zagat glede reševanja konkretne žrtve ali kaznovanja konkretne_ga storilke_ca – torej predvsem kot novo družbeno stanje.

Danes je država vse manj in manj sposobna in pripravljena državljanke_om zagotoviti eksistenčno varnost¹¹ (Bauman, 2013). Ta naloga je vse bolj prepuščena veččinam in iznajdljivosti posameznice_ka, kar pa pomeni prevzemanje gromozanskega tveganja in mučne negotovosti (prav tam). Bauman nas v svojem zadnjem delu (2018) nadalje opozarja, da se tako postopoma vračamo v »hobbesovsko državo« z nasilnim režimom »vsi proti vsem«, del česar pa je tudi obračanje vase in okupacija s skrbjo zase. Družboslovje, torej tudi socialna pedagogika, mora tako nujno videti onkraj posamezničine_kove lastne odgovornosti (in hkrati skrbi) za zagotavljanje svoje lastne varnosti. Izziv, ki je pred nami, je videti družbeno ozadje, na katerem se konkretizirano medosebno nasilje med ljudmi poraja. Pomnimo tudi: s tem ko opazujemo in razčlenjujemo le realno konkretizirano nasilje med posameznicami_ki, utegnemo prezreti sistemsko nasilje, s tem pa postati njegov sestavni del (po Žižek, 2007). Če nam zaporska zgodovina nakazuje, da se nasilje med zaprtimi osebami lahko zmanjšuje tako, da se opušča tradicionalne represivne in nadzorovalne prijeme ter se namesto njih humanistično navdihneno krepijo medosebna komunikacija, pomen skupnosti ter socialna kohezija – potem so za socialno pedagogiko prav to lahko prva izhodišča za premislek, kako se širše družbeno lotiti posledic socialne izolacije in torej kako sistemsko pristopiti tudi k regulaciji z njo povečanega medosebnega nasilja.

¹¹ Eksistenčno varnost Bauman predstavi kot »svobodo pred strahom«, in sicer po navdihu znamenite Rooseveltova izjave, ki obuja njegovo »trdno prepričanje«, da je »edina stvar, ki se je moramo bati, strah sam« (Bauman, 2013)

LITERATURA

- Bauman, S. (2013). *Kolateralna škoda: družbena neenakost v globalni dobi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Bauman, S. (2018). *Retrotopija*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Bradbury-Jones, C. in Isham, L. (2020). The pandemic paradox: The consequences of COVID-19 on domestic violence. *Journal of Clinical Nursing*, 29(13-14), 2047–2049.
- Braun, V. in Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. V *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Fox, R. (1989). *The violent imagination*. London: Rutgers' University Press.
- Freire, P. (1972). *Pedagogy of the oppressed*. London: Penguin books.
- Giddens, A. (2019). *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Goffman, E. (1961). *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Garden City, New York: Anchor Books, Doubleday & Company, Inc.
- Košir, D. (1983). Odpiranje KPD Ig pri Ljubljani z uvajanjem novih metod dela. *Penološki bilten*, 2, 63–69.
- Muršič, M. in Petrovec, D. (2011). Science fiction or reality: opening prison institutions (The Slovenian penological heritage). *The Prison Journal*, 91(4), 425–447.
- Owen, B., Wells, B. in Pollock, J. (2017). *In Search of Safety: Confronting Inequality in Women's Imprisonment*. Oakland: University of California Press.
- Petrovec, D. (1999). *Ideja in realnost socioterapevtske usmeritve*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Petrovec, D. in Meško, G. (2006). Back to the Future: Slovenia's Penological Heritage. *Varstvoslovje: revija za teorijo in prakso varstvoslovja*, 8(3/4), 356–364.
- Razpotnik, Š. in Dekleva, B. (2015). Medvrstniško nasilje v šoli – socialnopedagoški pogledi. *Socialna pedagogika*, 19(3 –4). 217–230.

- Rose Bullinger, L., B. Carr, J. in Packham, A. (2020). *COVID-19 and Crime: Effects of Stay-at-Home Orders on Domestic Violence*. Cambridge: National Bureau of Economic Research. Pridobljeno na: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w27667/w27667.pdf
- Sharma, A. in Bikash Borah, S. (2020). Covid-19 and Domestic Violence: an Indirect Path to Social and Economic Crisis. *Journal of Family Violence*, doi:10.1007/s10896-020-00188-8.
- Sykes, G. M. (2007). *The society of captives: a study of a maximum security prison*. Oxford: Princeton University Press.
- Tadič, D. (2018). *Spolno zaznamovane značilnosti zapora za ženske*. Doktorska disertacija. Pravna fakulteta: Ljubljana.
- Uršič Perhavec, O. (1983). KPD za ženske na Igu. *Iskanja: vzgoja prevzgoja*, 1(1), 55–58.
- Žižek, S. (2007). *Nasilje*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.